

Hans van Houwelingen
Until it stops resembling itself

Hans van Houwelingen
Until it stops resembling itself

3 september t/m 11 december 2011
Stroom Den Haag, Hogewal 1-9, Den Haag

Afbeeldingen voorkant: Werkplaats Thorbecke: Spinoza op
weg naar Amsterdam en Thorbecke op weg naar Den Haag.
Courtesy Hans van Houwelingen.

Monumenten, kunst en openbare ruimte

Tijdens de Haagse Museumnacht opent Stroom Den Haag een solotentoonstelling van Hans van Houwelingen, een van de belangrijkste hedendaagse kunstenaars die zich nadrukkelijk bezighouden met kunst en de publieke ruimte. Zijn provocerende ontwerpen en voorstellen tonen een nieuw en kritisch perspectief op het hedendaags monument. Op loopafstand van het centrum van de Nederlandse politiek zet Van Houwelingen het denken over kunst in relatie tot de openbare ruimte en tot de machtsstructuren die haar beïnvloeden op scherp.

De Roemeense curator Mihnea Mircan, artistiek directeur van Extra City - Kunsthall Antwerpen, is de curator van de tentoonstelling. In 2008 stelde hij voor Stroom Den Haag de tentoonstelling *Since we last spoke about monuments* samen.

De tentoonstelling *Until it stops resembling itself* vormt een tweeluik met een boek over Van Houwelingen's recente projecten, getiteld: *Undone*. De publicatie komt tot stand in samenwerking met Extra City. Van 18 november 2011 t/m 8 januari 2012 vindt bij Extra City een tentoonstelling van Van Houwelingen samen met Jonas Staal plaats. Het boek *Undone* wordt najaar 2011 gepubliceerd en bij Stroom gelanceerd.

De tentoonstelling van Van Houwelingen is een voortzetting van het Stroom programma *nu monument* (2007-2010) waarmee de (on)mogelijkheid van een hedendaags monument

aan de orde wordt gesteld. Daarnaast is de tentoonstelling van Van Houwelingen de tweede in de reeks Referenten, gewijd aan kunstenaars en collectieven die richtinggevend zijn en een voortrekkersrol vervullen in het denken over kunst en openbare ruimte. Het Observatorium ging hem in 2009 voor.

Until it stops resembling itself

In de tentoonstellingsruimte van Stroom zijn enkel projecties te zien, projecties van beelden in de openbare ruimte en van twee lege sokkels. Op vier verschillende beelden of hun sokkels zijn camera's gericht die live elke dag beelden naar Stroom streamen. We zien het dagelijkse leven rondom de beelden, toevallige passanten, mensen die naar de beelden komen kijken of zich misschien wel afvragen waarom de sokkels leeg zijn. De vier beelden zijn niet allemaal van Van Houwelingen zelf, er is maar één beeld echt van zijn hand. Met de andere beelden heeft hij wel een sterke relatie, hij heeft ze een andere betekenis gegeven door zijn visie er op los te laten.

Kenmerkend voor het werk van Hans van Houwelingen is een monumentale praktijk waarin de kunstenaar aangeeft dat er geen nieuwe monumenten hoeven worden opgericht, maar dat er op een andere manier naar bestaande beelden en gedenktekens gekeken kan worden. Door ze los te maken van de gewoonte waarmee ze het verleden representeren of juist toedekken, en te herschikken in een nieuw stedelijk programma en in een nieuwe kritische configuratie: als een steeds veranderend beeld van onszelf.

De twee werken in de openbare ruimte waar we het dagelijkse leven van kunnen volgen zijn *Sluipweg (waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen)* uit 2007/2009 en geïnstalleerd bij het Kunstfort bij Vijhuizen en het Gastarbeider Monument in Rotterdam van Naum Gabo (1957). De lege sokkels zijn van het Thorbecke standbeeld van Ferdinand Leenhoff uit 1876 dat normaal

gesproken op het Thorbeckeplein in Amsterdam staat en het Spinoza standbeeld van Frédéric Hexamer uit 1880 dat op de Paviljoensgracht in Den Haag thuis hoort. De videoprojecties maken de ruimtelijke inbedding, maatschappelijke werking en dynamische omgeving van de monumenten tastbaar.

De sokkels zijn met een bijzondere reden leeg, niet omdat de beelden gerestaureerd worden maar omdat ze in de ontvangstruimte van Stroom staan. Twee standbeelden uit de openbare ruimte staan binnen en dat is eigenlijk een beetje onwezenlijk. Want deze beelden zijn te groot voor een binnenruimte en zo zonder sokkel kan je er ineens veel dichterbij komen. Het standpunt van waaruit je de beelden ziet – het kikkerperspectief – is bovendien bevreedend. Het maakt dat je de beelden anders ervaart dan in de publieke ruimte waar je ze van op een afstand kan aanschouwen.

Los van deze fysieke vervreemding, is het ongebruikelijk om monumenten te verplaatsen. Door ze fysiek te verplaatsen en uit hun context te halen voelt het alsof er afbreuk wordt gedaan aan de monumentaliteit van deze standbeelden. Het bevragen van het monument door het te verplaatsen (fysiek en inhoudelijk), is precies wat Van Houwelingen beoogt.

De tentoonstelling vertrekt vanuit de onmogelijkheid om dergelijke werken weg te halen uit de omgeving waarvoor ze ontworpen zijn, hen ten volle te representeren en het publiek in een kunstinstelling ervaarbaar te maken. In plaats daarvan biedt de tentoonstelling – zowel met de videobeelden als met de ontheemde monumenten

– een reflectie op de afstand die er is, op het verstrijken van tijd en het eigendomsrecht op symbolen.

Kunst in de openbare ruimte is een heikele kunstvorm. Heikel omdat het getekend wordt door steeds wisselende besturen en hun wisselende voorkeuren en veranderende conventies en ideeën ten aanzien van de rol en functie van kunst in de openbare ruimte. Dat heeft niet altijd tot de beste kunst geleid en zeker niet tot een samenhangende collectie kunst in de openbare ruimte. De eclecticische en heterogene hoeveelheid aan beelden in Nederland is overweldigend en vaak moeilijk te duiden.

In discussies over kunst in de openbare ruimte spelen, naast de vraag naar esthetiek, doorgaans twee kernvragen een rol: wie is de macht die er spreekt en wie is het publiek dat kijkt? In het werk van Van Houwelingen en in deze tentoonstelling spelen “de macht” en “het publiek” een cruciale rol. Beide begrippen staan tussen aanhalingstekens omdat het complexe eenheden zijn. Onze huidige macht is een samengestelde macht van overheid, publieke en private partijen en ook het publiek is geen eenduidige massa.

In het recent verschenen Fonds BKVB essay *Wild Park. Het onverwachte als opdracht* stelt Jeroen Boomgaard dat kunstwerken in de openbare ruimte een soort spiegel zijn van de gezondheid van onze democratie. “Een slecht functionerende democratie brengt bloedeloze beelden voort in opdracht van machthebbers die geen verantwoordelijkheid willen nemen en die hun gebrek aan ideeën afwentelen op burgers in een

halfslachtige inspraak zonder kans op verandering” (2011, p. 90). Sterke beelden daarentegen “tonen een overheid die bereid is ruimte te bieden aan afwijking en experiment en die precies die ruimte beschouwt als representatie van haar aanwezigheid” (p. 90).

Naast een complexe, versnipperde, soms slecht functionerende macht is er ook nog het publiek. Kunst in de openbare ruimte wordt altijd door mensen gezien. Soms is dat bewust, vaak is het toevallig en ook wel eens ongewild. Het publiek van kunst in de openbare ruimte is “altijd aanwezig en nooit aanwijsbaar” schrijft Boomgaard (p. 40). Het is daarmee ondankbaar publiek en een onzekere, moeilijk in te calculeren factor.

Van Houwelingen zet die complexe relatie tussen kunst in de openbare ruimte, machtstructuren en publiek op scherp door ons als tentoonstellingsbezoekers met videobeelden dicht bij en ver af te brengen van de beelden. We zien ze nu misschien voor het eerst bewust maar dan via gefilmde beelden. Bij de twee fysiek aanwezige monumenten kunnen we dichterbij komen dan ooit. Op een sokkel zijn standbeelden vaak ongenaakbaar, onaantastbaar. Nu staan ze ineens op hetzelfde niveau als de kijker.

De tentoonstelling *Until it stops resembling itself* vormt zoals gezegd een tweeluik met de publicatie *Undone*. In zowel tentoonstelling als publicatie staan de werken *Gastarbeidermonument*, *Sluipweg* en het voorstel voor een Thorbeckemonument voor Den Haag centraal.

Tegenover de beperkte visuele informatie in de tentoonstellingsruimte staat een publicatie met een veelheid aan kritische beschouwingen over de drie projecten. De teksten zijn er op gericht het werk van Hans van Houwelingen in een internationaal debat over herdenken en gemeenschappelijkheid te plaatsen. De bijdragen zijn van auteurs als Julia Bryan-Wilson, Mark Jarzombek, Brian Dillon, John Heijmans, Jonathan Lahey Dronsfield, Gerald Raunig, David Riff, Jonas Staal en Marina Vishmidt.

Sluipweg

Voor het werk *Sluipweg (waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen)* vroeg Hans Van Houwelingen mensen om oude grafstenen te doneren. Van de meer dan tweehonderd gerecyclede grafstenen die hij ontving maakte hij een slingerend pad van zo'n 250 meter lang rond het Fort Vijfhuizen.

Over de aanleiding van het werk schrijft Van Houwelingen het volgende in *Undone*:

“De dood, dat eeuwige mysterie, die onuitputtelijke inspiratiebron van leven en kunst, is evenzeer een nietsontziend marktproduct. Dood zijn is duur. Het is daarom meestal snel afgelopen met de dood. Het rust zacht dat in veel grafstenen staat gekerfd, is betrekkelijk. Geen dood is zeker. Wat betekent het moment waarop de dood ophoudt te bestaan? In het licht van die gedachten begon ik een sluipweg aan te leggen waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen.

Op de oude geschutwal rondom het negentiende-eeuwse Kunstfort bij Vijfhuizen ligt nu een pad van honderden grafstenen, afkomstig van geruimde graven -- grafstenen gaan langer mee dan de dood. De afgelopen twee jaar hebben nabestaanden deze grafstenen hiervoor ter beschikking gesteld. Zij overhandigden een persoonlijk monument om het te recyclen tot één groot kunstwerk dat de aandacht richt op zowel de dood, als op zijn afwezigheid. Talloze particuliere geschiedenissen zijn in de sluipweg aaneengesmeed opdat de dood een eigen gezicht kon krijgen. Waar de begraafplaats ertoe is

uitgerust private herdenking te rouleren, was het mijn doel de dood zelf wat ruimte te geven.”

Hans van Houwelingen, *Sluipweg*, 2007-2009. Courtesy de kunstenaar.

Hans van Houwelingen, *Sluipweg*, 2007-2009. Foto Maaïke Lauwaert. Courtesy de kunstenaar.

Gastarbeidermonument

Het Gastarbeider Monument in Rotterdam van Naum Gabo staat naast de Bijenkorf en dateert uit 1957. Floor Tinga schreef over het werk van Gabo dat hij zijn 'abstracte beeld van staal nadrukkelijk 'zonder betekenis' ontwierp zodat de bevolking zelf invulling aan het werk kon geven. Een binding tussen de Rotterdammers en het werk bleef echter uit. In de volksmond kreeg het al snel veelzeggende bijnamen zoals 'Het Ding' of 'Het Treinongeluk'. Daarnaast bevindt het constructivistische beeldhouwwerk, dat ooit een geschenk was aan de directeur van de Bijenkorf, zich in een deplorabele staat van onderhoud. Zo ernstig, dat het 27 meter hoge beeld bijna dreigt om te vallen.' (Tinga, 2010, www.skor.nl).

De relatie van Van Houwelingen tot dit beeld vraagt enige toelichting. In 2009 kregen Van Houwelingen en de schrijver Mohammed Benzakour de opdracht van het Centrum Beeldende Kunst (CBK) Rotterdam om een nieuw monument te ontwerpen voor de eerste generatie gastarbeiders. Benzakour schreef een gedicht ter ere van de gastarbeider en Van Houwelingen en Benzakour stelden voor om als *Monument voor de gastarbeider* het tanende beeld van Gabo met behulp van gastarbeiders op te knappen. Van Houwelingen schrijft hierover in *Undone*:

“Vaklieden, hedendaagse gespecialiseerde gastarbeiders die het beeld restaureren en het weer in topconditie brengen. Zij benaderen de wederopbouw spiegelbeeldig. Deze keer wordt

Naum Gabo, *Gastarbeider Monument* uit 1957.

het monument wederopgebouwd, verrijst het zelf uit de puinhoop van zijn slechte conditie. Hedendaagse gastarbeiders werken als het ware in de tijd terug de andere kant op, de geschiedenis in, brengen het kunstwerk weer terug in de situatie waarin het glorieert. Dat is het moment waarop het nageslacht hun vaders de hand reiken, in een tijdloze arbeidsovereenkomst: dat is het moment waarop het gastarbeidermonument ontstaat.”

Dit voorstel voor een nieuw Gastarbeidermonument focust op de politieke motieven en consequenties van een monument dat de maatschappelijke betekenis van gastarbeiders na de Tweede Wereldoorlog herdenkt. De monumentale status van het beeld verplaatst zich van een geschiedenis van oorlog en wederopbouw naar een andere geschiedenis die begint met immigratie en naoorlogse culturele en maatschappelijke veranderingen en uiteindelijk leidt tot globalisering en de actuele dilemma's van het multiculturalisme.

Het project is (nog) niet gerealiseerd en kent een turbulente geschiedenis. Zo riep Leefbaar Rotterdam in 2008, als reactie op de plannen om een *Monument voor de gastarbeider* op te richten, via een artikel in het Algemeen Dagblad Rotterdam op om een Monument voor de Verjaagde Rotterdammer te realiseren. Jonas Staal schrijft in *Undone* over de huidige stand van het monument:

“De opdracht aan Van Houwelingen werd in februari 2010 door de opdrachtgevers unaniem goedgekeurd, maar aan het eind van dat jaar toch ingetrokken. Zijn voorstel om het thans in

deplorabele staat verkerende constructivistische beeld van Naum Gabo (...) te laten restaureren door gastarbeiders en het daarmee officieel de status Nationaal Gastarbeidermonument te geven, bleek te controversieel.”

Droom

Opgedragen aan de Gastarbeider

In den beginne was de Droom
Doorkruiste de zee, verruilde de hemel
Zijn grond bleef zijn grond

Zon op de rug, d'ogen bewolkt
Zijn maan bleef zijn maan

Het been versteend, de voet verroest
Zijn ziel bleef zijn ziel

Toen, zweet droogde op, plantte 'n hand
Zijn schouders beroerden de onze
En we bouwden, we bouwden

Een toren in de lucht
Huis in de hemel
Een nieuwe droom...

In den beginne was de Droom, en de Droom is bij
ons

Mohammed Benzakour

Gedane zaken nemen keer!

Tenslotte zijn er dan nog de videobeelden van die twee lege sokkels en de twee ontheemde monumenten.

Het Thorbecke standbeeld uit Amsterdam en het Spinoza standbeeld uit Den Haag zijn met elkaar verbonden door een voorstel dat Hans van Houwelingen in 2008 deed onder de titel *Gedane zaken nemen keer!* om de twee beelden om te ruilen. Ook hier is een inleiding op zijn plaats. In 2007 nam de Haagse gemeenteraad het initiatief voor het plaatsen van een standbeeld voor Johan Rudolph Thorbecke (1798-1872), de grondlegger van de Nederlandse parlementaire democratie.

De opdracht van de gemeente riep vragen op ten aanzien van de veronderstelde ontoegankelijkheid van kunst en het idee van herkenbaarheid van beelden. Stroom nodigde daarom onder de noemer 'Werkplaats Thorbecke' kunstenaars uit die in hun oeuvre regelmatig met de relatie macht/beeld, monument, kunst en stedelijkheid bezig zijn. Zij werden gevraagd om hún visie te geven op een hedendaags monument voor Thorbecke. Dat waren Florian Göttke, Hans van Houwelingen, André Kruysen en Gerlinde Schuller / Information Design Studio.

Het plan van Van Houwelingen bestond er uit het Thorbecke standbeeld uit Amsterdam en het Spinoza standbeeld uit Den Haag met elkaar om te wisselen. Want, zo redeneerde de kunstenaar, Thorbecke hoort eigenlijk thuis in Den Haag en

Thorbecke standbeeld van Ferdinand Leenhoff (1876) op het Thorbeckeplein in Amsterdam.

Spinoza standbeeld van Frédéric Hexamer (1880) op de Paviljoensgracht in Den Haag.

Spinoza in Amsterdam. Honderd jaar geleden wilde Den Haag een hun aangeboden Thorbecke monument niet hebben waarop het naar Amsterdam verhuisde. Nu wil het wel een Thorbecke monument. Amsterdam miste een standbeeld voor Nederlands beroemdste en radicaalste filosoof Baruch Spinoza (1632-1677) en richtte daartoe de Spinoza Kring op die het initiatief nam voor een Spinoza monument.

Van Houwelingen stelde voor om dit tweeledige verlangen op te lossen door de monumenten van Spinoza en Thorbecke om te ruilen. In *Undone* licht hij toe:

“De vaderlandse helden van de vrijheid en de democratie horen in hun historische context te staan, op de plek waaruit ze hun betekenis het best tot zijn recht doen komen. Thorbecke hoort in Den Haag en Spinoza in Amsterdam. Een juiste omgeving voor deze monumenten doet recht aan hun betekenis. Hun beider geschiedenis maakt een uitwisseling aannemelijk. Den Haag en Amsterdam kunnen het gedachtegoed van Thorbecke en Spinoza in deze tijd haarfijn onder de aandacht brengen, door hun monumenten voor Spinoza en Thorbecke te ruilen.”

Soms kunnen gedane zaken dus wel degelijk keer nemen. De afbeeldingen op de voorkant van deze tentoonstellingsgids visualiseren de beide beelden in beweging, los van de stedelijke context waar ze al jaren staan, klaar voor de ruil die nooit heeft plaatsgevonden. In de tentoonstelling zien we live beelden van de twee lege sokkels en in de inkomsthal staan de twee standbeelden zelf. Niet verwisseld van stad zoals Van Houweling het

eigenlijk wilde maar voor het eerst samengebracht
in één ruimte.

Over Hans van Houwelingen

Hans van Houwelingen (1957, Harlingen) studeerde aan de Minerva Academie in Groningen en de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. In 1987 won Van Houwelingen de prestigieuze Prix de Rome prijs. Het oeuvre van Van Houwelingen is voornamelijk in de openbare ruimte gesitueerd maar hij ontwierp bijvoorbeeld ook de huwelijksmunt voor Willem-Alexander en Máxima en de vijftigguldenmunt uit 1998 ter nagedachtenis van de Vrede van Munster.

Twee recente projecten en tentoonstellingen waar Van Houwelingen aan deelnam zijn *Allegories of Good and Bad Government* in W139 en *A History of Violence* in Torch Gallery.

In zijn werken, teksten en publicaties is Van Houwelingen polemisch, uitgesproken en compromisloos. Allerlei vooronderstellingen en strategieën die bepalend zijn in het denken en conceptualiseren van monumenten worden in zijn werken en teksten onder de loep genomen. Hij ontrafelt de hypocrisie, de drogredenen en de politieke sturing van de hedendaagse herdenkingspraktijk – de inflatie en verborgen agenda's van in de openbare ruimte opgerichte gedenktekens.

Stroom School

Stroom School is de overkoepelende term voor het randprogramma dat Stroom bij tentoonstellingen organiseert. In de Stroom School worden thema's van de tentoonstelling uitgelicht en uitgediept.

Agenda

Rondleidingen op zondagen

Elke zondag zijn er om 15u gratis rondleidingen door de tentoonstelling (behalve tussen 2 en 16 oktober en op 4 december). De rondleidingen worden gegeven door het Stroom team of door een externe rondleider.

Daarnaast vindt er op 4 september om 15u een bijzondere rondleiding plaats van de curator Mihnea Mircan en de kunstenaar Hans van Houwelingen.

De externe rondleiders worden via onze website www.stroom.nl aangekondigd.

Boekpresentatie

De tentoonstelling vormt een tweeluik met het boek *Undone* over Van Houwelingens recente projecten. Het boek wordt gepresenteerd bij Stroom in een middagprogramma met lezingen en speeches. Meer informatie over de datum en de invulling van het programma wordt bekend gemaakt op www.stroom.nl.

10 November: performance Jonathan Dronsfield
Jonathan Dronsfield is verbonden aan de Britse University of Reading en gespecialiseerd in kunsttheorie en kunstfilosofie. Hij zal een performance geven gebaseerd op de tekst die hij schreef voor het boek *Undone*.

11 december Finissage
De tentoonstelling wordt afgesloten met een rondleiding door Arno van Roosmalen, directeur van Stroom Den Haag.

Op www.stroom.nl staat de meest recente informatie over de activiteiten en aanvangstijden.

De tentoonstelling komt tot stand met dank aan:
Gemeente Den Haag, Gemeente Amsterdam, Mondriaan
Stichting, Extra City (Antwerpen), Volendammer Vishandel J.
Bootsman (Rotterdam), World Trade Center (Rotterdam), De
Bijenkorf (Rotterdam), Jaap Karelse (Den Haag), St.
Ondernemers Rembrandtplein (Amsterdam), Hotel The
Veteran (Amsterdam), Kunstfort bij Vijfhuizen, Pro Acoustic
(Den Haag).

Stroom
Den Haag